

dr hab. Janusz Filipkowski
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie
Instytut Nauk Politycznych

Olsztyn, 4 września 2022 r.

**Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej dra Macieja Zakrzewskiego pt.
*Rewolucja konserwatywna – przypadek polski. Myśl polityczna środowiska „Buntu
Młodych” i „Polityki” 1931-1939, IPN, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2021***

1. Wstęp

Dr Maciej Zakrzewski, urodzony 27 lipca 1980 roku w Czeladzi, studia magisterskie na kierunku politologia w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie ukończył w roku 2004. Na wydziale tym w latach 2005-2010 odbył też studia doktoranckie zwieńczone uzyskaniem stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce na podstawie rozprawy *Myśl polityczna Henry’ego St. Johna Bolingbroke’a* (promotor prof. dr hab. Bogdan Szlachta), opublikowanej później w serii wydawniczej Biblioteka Myśli Politycznej pt. *W obronie konstytucji. Myśl polityczna Henry’ego Saint Johna wicehrabiego Bolingbroke’a* (Kraków 2012).

W latach 2008-2016 zatrudniony był kolejno jako inspektor, starszy inspektor, specjalista, starszy specjalista i wreszcie od 2016 roku jako główny specjalista w Oddziałowym Biurze Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie. Od 2012 roku do chwili obecnej jest też adiunktem w Katedrze Historii Doktryn Politycznych i Prawnych w Instytucie Historii na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

2. Ocena dorobku naukowego

Dorobek naukowy dra Macieja Zakrzewskiego koncentruje się wokół polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku i niemieckiej myśli politycznej okresu Republiki Weimarskiej. Jeżeli chodzi o polską myśl polityczną zainteresowania Macieja Zakrzewskiego skupiają się na myśli konserwatywnej dwudziestolecia międzywojennego oraz myśli politycznej lat osiemdziesiątych.

Głównym obszarem badań habilitanta jest środowisko „Buntu Młodych” i „Polityki”, których zwieńczeniem jest rozprawa wskazana jako główne osiągnięcie naukowe, są wydania tekstów reprezentantów tego środowiska oraz szereg wartościowych opracowań i artykułów poświęconych ich działalności i ich poglądom. W zakresie tym mieszczą się teksty poświęcone realizmowi politycznemu braci Stanisława i Józefa Mackiewiczów oraz myśli politycznej Aleksandra Trzaski Chrzęszczewskiego.

Będąc pracownikiem krakowskiego oddziału IPN Maciej Zakrzewski prowadzi badania nad polską myślą polityczną XX w. Ich efektem są próby rozpoznania sposobów na znalezienie się w nowej rzeczywistości politycznej środowiska współtworzącego krakowskie pismo „Zdanie”, jego stosunku do Solidarności, stalinizmu, upadku komunizmu oraz wysiłków podejmowanych przez to środowisko na rzecz odnowy pierwotnych założeń marksizmu i odbudowania mitu polskiej lewicy. Analizy te obejmują również krytyczne wobec Solidarności stanowisko takich reprezentantów myśli politycznej, jak Stefan Kisielewski, Bronisław Łagowski, Piotr Wierzbicki czy Mirosław Dzielski. Inną dziedziną zainteresowań habilitanta są tutaj również narodziny tzw. myślenia niepodległościowego w okresie po 1939 roku i dalej w okresie PRL (w tym myśli L. Moczulskiego), kiedy to myśl ta stała się fundamentem opozycji.

Badania nad niemiecką myślą polityczną okresu Republiki Weimarskiej habilitant prowadzi we współpracy z Wydziałem Filologicznym Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Owocują one organizacją seminariów i dyskusji dotyczących takich postaci, jak Ernst Jünger, czy zagadnieniom szerszym, jak rewolucja konserwatywna w Niemczech. Elementem tych badań jest też współuczestnictwo habilitanta w przygotowaniu tłumaczeń wykonanych przez prof. W. Kunickiego dzieł Arthura Moellera van der Brucka, Thomasa Manna i Edgara Juliusa Junga.

Elementem dorobku naukowego dra Macieja Zakrzewskiego jest również współpraca z Instytutem Literackim Maisons Lafitte, możliwa dzięki wsparciu Fundacji Lanckorońskich, współpraca z europejską fundacją New Direction oraz współpraca z krakowskim Ośrodkiem Myśli Politycznej. Ta ostatnia polega na udziale w projektach: Biblioteka Klasyki Polskiej Myśli Politycznej, Polskie Tradycje Intelektualne, Polskie Tradycje Gospodarcze, Dzieła zebrane Adolfa Bocheńskiego, Polskie Studia nad Totalitaryzmem, Od Włodkowica i Chelčickiego do Havla i Jana Pawła II - wolność narodu i wolność jednostki w czeskiej i polskiej myśli politycznej i kulturze oraz Regionalny Ośrodek Debaty Politycznej. Elementami tych projektów są wydawane publikacje oraz organizowane konferencje i seminaria.

Ostatnio podejmowanym zagadnieniem badawczym przez habilitanta jest geopolityka. W obszarze tym opublikował on w tomie pod red. J. Kłoczowskiego *Geopolityka* (Kraków 2021) dwa teksty: *Pojęcie geopolityki* i *Teorie klasycznej geopolityki*.

Do dorobku naukowego zaliczyć należy szereg opracowanych przez niego wyborów pism: Bolingbroke'a, Bocheńskiego, Dzielskiego, Kubalskiego i Kumanieckiego. Współuczestniczył w przygotowaniu zbioru *O praworządność i zdrowy ustrój państwowy. Zagadnienie zabezpieczenia konstytucyjności i ustaw w polskiej myśli politycznej i prawniczej okresu międzywojennego* (Kraków 2006). Pod jego redakcją ukazał się również zbiór prac: *Między realizmem a apostazją narodową. Orientacja prorosyjska w polskiej myśli politycznej* (Kraków 2015).

Dr Maciej Zakrzewski jest członkiem zespołu badawczego pracującego nad polskimi studiami nad totalitaryzmem w ramach programu MNiSW „Pomniki polskiej myśli politycznej, teologicznej i społecznej XX i XXI wieku (nr projektu 0056/FIL/2016/20) oraz zespołu badawczego realizującego projekt Polskiej Klasyki Myśli Politycznej w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (NPRH 11H 18 0061 86).

Dr Maciej Zakrzewski aktywnie uczestniczył wygłaszając wystąpienia na 28 konferencjach, z czego 7 to konferencje o statusie konferencji międzynarodowych. Był również recenzentem 6 prac zbiorowych oraz artykułów publikowanych na łamach pism „Horyzonty Polityki”, „Pamięć i Sprawiedliwość”, „Myśl Polityczna”, „Horyzonty Kultury” i „Nasza Przeszłość”.

Według profilu Google Scholar łączna liczba cytowań wynosi 28, indeks Hirsha 2.

3. Działalność dydaktyczna i organizacyjna oraz popularyzacja nauki

Dr Maciej Zakrzewski jest doświadczonym nauczycielem akademickim. Od 2012 roku jest zatrudniony na Uniwersytecie Papieskim im. Jana Pawła II w Krakowie. Prowadził zajęcia z dydaktyczne dla studentów w zakresie historią doktryn politycznych i prawnych, filozofii polityki, historii polskiej myśli politycznej oraz historii myśli ekonomicznej. Od 2018 roku jest kierownikiem specjalności Historia doktryn politycznych i prawnych. Jest promotorem kilkunastu prac licencjackich i dwóch magisterskich. Od 2012 roku jest opiekunem Koła Studenckiego Phronesis, w ramach którego organizuje seminaria, spotkania z zaproszonymi gośćmi, konferencje naukowe, których rezultatem są wydawane tomy pokonferencyjne. Za działalność w dziedzinie tej w roku 2019 wyróżniony został nagrodą samorządu studentów w kategorii „Mentor Studentów”, a w 2021 otrzymał nominację w kategorii „Sprzymierzeniec Studentów”.

Działalność organizacyjna dra Macieja Zakrzewskiego polega na współredagowaniu (jako członek redakcji) pisma „Folia Historica Cracoviensia”, w tym zwłaszcza zredagowanie numerów poświęconych zagadnieniom społeczno-politycznym czasów II Rzeczypospolitej oraz rozpadu monarchii Habsburgów, oraz na członkostwie w komitetach organizacyjnych konferencji naukowych: Nicolás Gómez Dávila – myśliciel współczesny (Kraków 2009), Tekst polityczny w historii Europy Środkowej i Wschodniej (Kraków 2013) i Co po Habsburgach? Ład polityczny i społeczny w Europie Środkowo-Wschodniej po rozpadzie monarchii austro-węgierskiej (Krak 2019).

Od 2009 r. jest członkiem Ośrodka Myśli politycznej, a od 2018 jego wiceprezesem.

W sferze działań służących popularyzowaniu nauki dr Maciej Zakrzewski prowadzi współpracę z „Dziennikiem Polskim”, w którym publikuje artykuły poświęcone historii myśli politycznej, dwumiesięcznikiem „Arkana”, gdzie zamieszcza artykuły dotyczące kwestii społecznych, oraz pismem „Nowe Książki”, gdzie prezentuje omówienia ukazujących się prac z zakresu szeroko pojętej politologii.

Osobnym obszarem działań służących popularyzacji nauki jest organizowanie wystaw pod szyldem krakowskiego oddziału IPN. Pośród wystaw tych znajdują się również wystawy poświęcone reprezentantom myśli politycznej (Marian Zdziechowski, Stanisław Cat Mackiewicz, Stefan Kisielewski). Do tego dochodzą prowadzone wykłady o charakterze otwartym oraz szkolenia dotyczące historii, myśli politycznej i poszczególnym problemom polityki.

Odnotować też warto współpracę dra Macieja Zakrzewskiego z Radiem Kraków, polegającą na komentowaniu aktualnych zagadnień politycznych, udział w serii programów w ramach cyklu „Polityka dla dorosłych”, oraz udział w programach realizowanych przez TVP Historia, i TVP Kraków. Mieści się tutaj również udział w realizacji ośmiu programów telewizyjnych w ramach grantu naukowego „Program telewizyjny Kronos”, poświęconych zagadnieniom z zakresu politologii i historii myśli politycznej.

4. Ocena publikacji wskazanej jako główne osiągnięcie naukowe

Głównym osiągnięciem naukowym dra Macieja Zakrzewskiego jest praca *Rewolucja konserwatywna – przypadek polski. Myśl polityczna środowiska „Buntu Młodych” i „Polityki” (1931-1939)* (Kraków 2021). Dotyczy ona poglądów politycznych środowisk skupionych wokół dwóch pism wydawanych przez Jerzego Giedroycia w latach 1931-1939. Środowiska te stanowiły jedną z ważniejszych grup intelektualnych, których znaczenie wykraczało daleko poza sferę myśli politycznej tamtych czasów, ale wpływało również na

kształt myśli politycznej późniejszego okresu. Mimo upływu wielu lat myśl ta wciąż może inspirować, tłumaczyć pewne zjawiska i otwierać oczy na procesy toczące się w aktualnej rzeczywistości. Z wdzięcznością należy więc przyjąć wysiłki, by dziedzictwo tej myśli chronić i przechowywać, by była to myśl żywa, by można było do niej sięgać i czerpać z jej bogactw. Rozprawa w zamierzeniu ma być próbą całościowego ujęcia nie tylko historii analizowanych środowisk, ale i doktryny politycznej formułowanej na łamach obu pism, w szerszym kontekście ideowym i politycznym. Pracę oparto na obszernej bazie źródłowej obejmującej zasoby znajdujące się w m.in. w archiwum rodziny Bocheńskich oraz w Instytucie Literackim w Maisons-Laffitte. W zamierzeniu praca miała pokazać również miejsce dorobku intelektualnego reprezentantów środowiska w szerszym kontekście intelektualnym europejskiego konserwatyzmu.

Pierwszy z rozdziałów pracy stanowi rekonstrukcję historii politycznej pism i związanych z nimi środowisk, zwłaszcza w kontekście ich relacji z aktualnym otoczeniem politycznym, przede wszystkim z obozem konserwatywnym i sanacyjnym. W rozdziale tym omówione zostały obszernie procesy, w wyniku których zmieniały się sympatie polityczne środowisk, ewoluowały głoszone przez nie idee, pojawiały się spory i rozłamy, zarysowywały się różnice polityczne. W rozdziale tym udało się uporządkować i uzupełnić wiedzę na temat politycznych i środowiskowych powiązań obu pism i skupionych wokół nich myślicieli politycznych.

Kolejne rozdziały ułożone są problemowo. Najpierw w rozdziale drugim autor prezentuje podstawowe pojęcia myśli politycznej środowiska oraz główne idee decydujące o specyfice ideologii mocarstwowej. Znalazły się tutaj omówienia idei buntu młodych, dalej wyjaśnienia pojęć mocarstwowości, nacjonalizmu, narodu i państwa. Dalej wizja roli katolicyzmu oraz stosunku mocarstwowości do totalitaryzmu. Wszystko to poprzedzone próbą wskazania na intelektualne inspiracje środowiska. Rozdział kolejny to kwestie ustrojowe, pośród których znajdujemy szeroki przegląd kwestii poczynając od relacji między jednostką a państwem, poprzez poszukiwanie ustroju możliwie zrównoważonego, a na kwestiach samorządowych kończąc. W rozdziale czwartym znalazły się problemy geopolityki, ze szczególnym uwzględnieniem relacji Polski z Rosją i Niemcami. Dalej (rozdział piąty) problematyka stosunku państwa do mniejszości, w tym zwłaszcza do Żydów i Ukraińców. Rozdział kolejny to rozdział poświęcony roli ekonomii oraz jej modelowi, jakim dla analizowanego w pracy środowiska jest doktryna ekonomiczna Keynesa. I rozdział ostatni, siódmy, to rozdział próbujący wpisać procesy i idee związane ze środowiskiem „Buntu Młodych” i „Polityki” w szerszą ideę konserwatywnej rewolucji.

Autor postawił sobie trzy cele: chciał zaprezentować historię środowiska i omawianych tytułów prasowych oraz opisać warunki kształtowania się programu politycznego środowiska. Zadanie to wykonane zostało bardzo dobrze. Chciał również ukazać korzenie intelektualne przyjmowanych przez to środowisko rozwiązań i osadzić je we właściwych strukturach ideowych i politycznych oraz wpisać dorobek środowiska w szerszy kontekst intelektualny europejskiego konserwatyzmu lat 30. XX wieku. Realizację tego zadania oceniam jedynie w miarę pozytywnie. Jest to zadanie chyba nazbyt skomplikowane, a ułożenie dorobku środowiska w kontekście jedynie polskim, ukazanie jego uwarunkowań i wewnętrznej ewolucji, wydaje się zadaniem wystarczającym i zostało w sposób zadawalający zrealizowane.

W pewnych aspektach praca rodzi jednak również wątpliwości i wywołuje poczucie niedosytu. Wątpliwości te nie umniejszają wartości rozprawy, ale mogą stanowić przyczynek do dalszych studiów nad myślą środowiska skupionego wokół „Buntu Młodych” i „Polityki”.

1. Brakuje nieco ogólnego spojrzenia na zainteresowania obu pism, wskazania na to, jaka problematyka w nich dominuje, co skupia ich uwagę, jak wraz z upływem czasu zainteresowania te się zmieniają, jakie zagadnienia znajdują się w centrum zainteresowań a jakie poruszane są jedynie okazjonalnie, jak pismo reaguje na wydarzenia bieżącej rzeczywistości (pewne problemy tracą na znaczeniu, ich miejsce zajmują nowe). Spojrzenie takie mogłoby być podstawą struktury rozprawy.

2. Pewne wątpliwości może również budzić mówienie o „myśli politycznej środowiska”. Pisma mają to do siebie, że mogą skupiać wokół siebie autorów reprezentujących bardzo różne poglądy. Ma tego świadomość również autor rozprawy już we wstępie podkreślając, że Jerzy Giedroyc potrafił angażować do współpracy „wybijające się jednostki – często o odmiennych poglądach”, że samo środowisko pełne było wewnętrznych sporów i napięć. Świadczą o tym również późniejsze rozłamy i podziały. Myśl ma charakter indywidualny, stąd też wydaje się, że analizowane pisma i omawiane na ich łamach problemy korzystniej byłoby potraktować jako płaszczyzny sporów toczonych wewnątrz skupionych wokół tych pism środowisk. Bliższe związanie głoszonych poglądów z ich autorami uczyniłoby też czytelniejszym i bardziej precyzyjnym rozpoznanie tego, jakie stanowiska te konkretne osoby zajmują w dyskusji toczonej na łamach analizowanych pism wokół pewnych kwestii czy problemów.

3. Wydaje się, że pożyteczne byłoby również rozpoczynanie prezentacji stanowisk reprezentowanych przez środowiska skupione wokół pism „Bunt Młodych” i „Polityka” od

bliższego naświetlenia poruszanych przez te środowiska problemów poprzez szersze pokazanie tego, jak rozwiązywane one były przez inne środowiska i zderzenie ich z tymi stanowiskami. Pozwoliłoby to, na uwyrażnienie stanowisk reprezentowanych przez środowisko „Buntu Młodych” i „Polityki”.

4. Pisarstwo środowiska „Buntu Młodych” i „Polityki” uwikłane jest w mocno w kontekst bieżących wydarzeń politycznych, stąd też ma charakter bardziej praktyczny niż teoretyczny. Być może warto byłoby podjąć próbę oderwania tej myśli od tych doraźnych kwestii i wniesienia jej na poziom czystej teorii – wydaje się, że pomogłoby to w bardziej precyzyjnym i bardziej klarownym zaprezentowaniu zajmowanych stanowisk.

5. Poglądy środowiska „Buntu Młodych” i „Polityki” charakteryzowane są często przez bardzo ogólne idee, za którymi kryć się mogą bardzo różne idee i postulaty (np. idea mocarstwowości). Zawsze warto te ogólne idee, na ile to tylko możliwe, przekładać na język konkretów – dopiero wtedy tak naprawdę wiadomo o co chodzi.

Mimo wymienionych wyżej uwag praca zasługuje na uznanie i stanowi znaczący wkład w poznawanie życia społeczno-politycznego Polski lat 1931-1939, w tym zwłaszcza środowisk zachowawczych związanych ze środowiskiem „Buntu Młodych” i „Polityki” i reprezentowanej przez to środowisko myśli politycznej. Ukazuje przewartościowanie dokonanych w tym środowisku dawnych ujęć i tradycji wpisujące się w procesy określane mianem tzw. konserwatywnej rewolucji. Prezentuje relacje środowiska „Buntu Młodych” i „Polityki” z innymi środowiskami politycznymi II Rzeczypospolitej, omawia jego własną aktywność polityczną, jego cele i założenia programowe. Podejmuje problem tożsamości konserwatywnej środowiska w kontekście elementów kontynuacji tradycji konserwatyzmu i pewnych odstępstw związanych z ewolucją doktryny środowiska. Są to elementy poszerzające stan wiedzy na temat, wnoszące istotny wkład w dziedzinie nauk o polityce.

Konkluzja:

Z analizy dorobku naukowego, działalności dydaktycznej, organizacyjnej i popularyzacyjnej nauki, a przede wszystkim pracy przedstawionej jako najważniejsze osiągnięcie naukowe wynika, że dr Maciej Zakrzewski spełnia warunki określone w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym. Jest przygotowany do rzetelnego wypełniania obowiązków samodzielnego pracownika nauki, a jego dorobek stanowi ważny i oryginalny wkład w dziedzinie nauk o polityce. W związku z powyższym wnioskuję o kontynuowanie procedury nadawania dr Maciejowi Zakrzewskiemu stopnia naukowego doktora habilitowanego w zakresie nauk o polityce.